

זכויות יוצרים ביצירות אדריכליות*

עו"ד אייר סתיו**

אחת המסקנות שניתן לחלץ מחוק זכות יוצרים משנת 2007 היא שאדריכלות נתפסת, לפחות בעיני המחוקק, כסוג של אמנות. שכן, "יצירה אדריכלית" נמנית לצד "פיסול", "ציור" או "צילום", כדוגמאות שונות של המונח "יצירה אמנותית". עם זאת, מקריאת מעמיקה יותר ניתן ללמוד שיחסו של החוק ליצירות אדריכליות וליוצריהן מפלה ביחס ליצירות אמנות אחרות, ולמעשה, ביחס לכל סוגי היצירות המוזכרות בו.

כך למשל, בניגוד לאיסור על העתקה ללא רשות מפורשת, החל על כל הסוגים האחרים של היצירות, מותר לכל אדם להעתיק יצירה אדריכלית הממוקמת במקום ציבורי באמצעות צילום, ציור, פיסול וכיוצא באלה. כמו כן, החוק מתיר לעשות שימוש ביצירה אדריכלית או בתוכנית שלה לצורך שיקום או בנייה מחדש של הבניין - מושא היצירה האדריכלית. יתירה מכך, בעוד שהפרות של זכויות יוצרים בסוגים אחרים של יצירות מאפשרות (במקרים רבים) לתובע זכות לקבל צו להשמדת העותקים הבלתי חוקיים, הפרה של זכות יוצרים ביצירה אדריכלית אינה מקנה לתובע זכות לקבל צו הריסה למבנה המפר.

לא קשה להבין מדוע החוק מצמצם את היקף זכויות היוצרים לגבי בניינים, ביחס, נאמר לפסל או ציור. שכן, הבניין, לפני היותו יצירה אדריכלית, הוא תוצר שימושי, נכס בעל ערך כלכלי גבוה, ומושא לאינטרסים של גורמים רבים - אינטרסים הנתפסים במקרים רבים כחזקים יותר מאלו של בעל זכויות היוצרים ביצירה. תפיסה זו חלחלה אף לבתי המשפט בארץ (ובעולם), שנוטים לדחות טענות הפרה על דרך של העתקה של יצירה אדריכלית, בניגוד למקרים בהן נטענת העתקה של יצירות מסוגים אחרים.

מכך יוצא, שאם לא די בהיקף הזכויות המצומצם שהחוק מקציב לאדריכל כיוצר הבניין, הרי שבמסגרת הנוהג הקיים בחוזי התקשרות עם גופים ציבוריים, אדריכלים מתחייבים להעביר את זכויות היוצרים שלהם לידי מזמין העבודה, ובלית ברירה הם נותרים חסרי הגנה. בכך מאבד האדריכל אף את היתרון שזכו לו כל היוצרים הפרילנסרים עם חקיקת חוק זכויות יוצרים העדכני,

שקבע להבדיל מקודמו, שהבעלות הראשונה בזכות היוצרים ביצירה מוזמנת, היא בידי היוצר ולא בידי המזמין, אלא אם הוסכם אחרת.

לנחמתו של האדריכל יצוין שמכירת זכות היוצרים אינה מהווה אובדן של הזכות המוסרית ביצירה. שכן, זכות זו אישית ואינה ניתנת להעברה, והיא מחייבת מתן קרדיט ליוצר "בהיקף ובמידה הראויים בנסיבות העניין", וכן עשויה להקנות לו במקרים מסויימים זכות להגן על היצירה מפני שינוי מהותי שיש בה כדי לפגוע בכבודו או בשמו כיוצר.

ראוי לציין שתוקפה של הזכות המוסרית, מוגבל למשך 70 שנה מיום פטירתו של היוצר, בדומה לזכות היוצרים, ובהיותה קו ההגנה האחרון של האדריכל, היא מהווה סלע המחלוקת בחלק ניכר של הסכסוכים המשפטיים הנוגעים ליצירות אדריכליות.

ואף על פי כן, כפי שנתברר בעניין **עטייה נ' עיריית תל אביב** בקביעה תקדימית שעסקה בזכות המוסרית של האדריכל שיצר את התוכניות המקוריות של מרכז עזריאלי בתל אביב, גם קו הגנה זה יכול להיות שביר, שכן אמנם לא ניתן להעביר את הזכות המוסרית, אבל כנראה ניתן לוותר עליה.

אם כן, לכל הפחות ביחס לאותם אדריכלים שלא ויתרו על הזכות המוסרית שלהם, השאלה שעלתה שוב ושוב בבתי המשפט היא מהו היקפה של אותה זכות. באילו מקרים ועד כמה אדריכל יכול למנוע (או לכל הפחות, לקבל פיצויים בשל כך) ביצוע שינויים ביצירה האדריכלית שלו על ידי מי שנשכר להשלים, לשפץ או לשנות את התכנון המקורי. או בכלל - באיזה מקרים ניתן לבצע שינויים שכאלה ומהם התנאים לכך.

כאשר שאלה שכזו עלתה למבחן משפטי, בתי המשפט הכירו, אומנם בזכות המוסרית של האדריכל, אך במקרים רבים פסקו שעל אף השינויים שבוצעו ביצירה האדריכלית, זכותו המוסרית כיוצר לא נפגעה.

התפיסה הזו נעוצה כנראה בהעדפה של אינטרס בעל הנכס "הרשאי לצפות לכך שיוכל לעשות

בו ככל שיחפוץ, להתאימו לצרכיו ולטעמו המשתנים עם חלוף העתים. ללא צורך להזדקק לאותו אדריכל ובלא להיות כבול בתפיסה שהולידה את היצירה המקורית". כך למשל, נקבע שהוספת קומה למבנה אינה מהווה פגיעה בזכות המוסרית, וזאת בין היתר, בשל היותה "פעולה סבירה בנסיבות העניין" כהגדרת החוק. אבל לא בכל מקרה: בעניין **טאו נ' הטכניון** נקבע שהקמת תוספת לבניין המסתירה את חזיתו המקורית המכילה מאפיינים יצירתיים, מהווה פגיעה בזכות המוסרית של האדריכל כמתכנן הבניין המקורי.

לעומת אלו, פסק הדין שניתן לאחרונה בעניין **ססיליה קידר נ' האוניברסיטה העברית** אמנם מתייחס ליצירה אדריכלית כאשר זו נמצאת עדיין בשלביה התכנוניים, אך מביא עימו גישה מצמצמת של זכויות האדריכל שעשויה להביא להשלכות רוחביות ביחס לתפיסת בתי המשפט את זכויות היוצרים ביצירה האדריכלית. מדובר באדריכלית שנשכרה על ידי האוניברסיטה לצורך תכנון מוזיאון בתוך מבנה קיים, כאשר במהלך השלבים המוקדמים של תכנון הפרויקט, האוניברסיטה פיטרה את האדריכלית, למרות שהכינה כבר 44 סקיצות ראשוניות, ושכרה תחתיה אדריכל אחר להשלמת עבודתה.

הסקיצות השונות שכללו הדמיות מחשב הציעו פתרונות שונים לחלוקת החלל, בין היתר למיקום מרכז השליטה, מיקום הפתחים ופירוט חומרי גמר, והצבעים, תוך פרשנות יצירתית של מקורות ההשראה ההיסטוריים והתרבותיים.

בית המשפט שהתייחס לסקיצות קבע שהן לא עמדו ברף היצירתיות המינימלי הנדרש לצורך קבלת הגנת זכויות יוצרים, בנימוק ש"לא די בתכנון מבנה (או עיצוב פנים) כדי שתכנון ייחשב יצירה, ויש צורך בסממן מקורי-אמנותי, פרי מחשבתו של בעל היצירה". כלומר, ככל שמדובר בתכנון פונקציונלי של חלוקת החלל להבדיל מתוכניות מפורטות ומוגמרות המבטאות את הלך רוחו היצירתי של האדריכל, התוכניות אינן זוכות להגנת זכויות יוצרים, משום שהחוק בא להגן על הביטוי הממשי של הרעיונות, ולא על הרעיונות עצמם.

אמנם, כנהוג, ממילא נקבע בהסכם בין האדריכלית לאוניברסיטה כי זכויות היוצרים בתוכניות יהיו שייכות לאוניברסיטה, אך לעצם קיומן או אי קיומן של זכויות יוצרים, מלכתחילה יש השלכה

ישירה על קיומה של זכות מוסרית, שכן החוק קובע כי היכן שאין זכות יוצרים, אין זכות מוסרית. כאמור, בניגוד לזכויות היוצרים, לא ניתן להעביר את הבעלות בזכות המוסרית, כך שאדריכל שהעביר את זכויות היוצרים שלו עדיין זכאי לקבל קרדיט על עבודתו ולהגן על היצירה מפני פגיעה בשלמותה, אך במקרה של קידר, משלא היו זכויות יוצרים בתוכניות שהכינה, גם לא הייתה לה זכות מוסרית בהן.

על אף שלא הייתה לאדריכלית זכות מוסרית בתוכניות, בית המשפט התייחס לטענתה בדבר פגיעה בהן וקבע שהשינויים המבניים שנערכו בתוכניות שהכינה "אינם מהווים פגיעה באופייה של היצירה או באיכותה, ואינם פוגעים בכבודה ובשמה הטוב של קידר, באופן המקנה לה זכות לפיצויים בשל פגיעה בזכותה המוסרית".

נקודת האור מבחינת קידר היתה שהיא השכילה להכניס להסכם ההתקשרות תנאי המחייב את האוניברסיטה לשמור על זכותה לקבל קרדיט על תרומתה לפרויקט. תנאי זה הכניס למעשה "בדלת האחורית" זכות חוזית המקבילה לזכות המוסרית, ומשהופרה זכות זו, היא זכתה לפיצויים ולצו המחייב את האוניברסיטה להוסיף את שמה כמשתתפת בפרויקט. על פניו, פסק הדין הביא לתוצאה הרצויה מבחינת האדריכלית, אך האמירה שלו ביחס לזכויות היוצרים של האדריכלים עשויה עוד להדהד במקרים דומים בעתיד. ספק אם פסק דין שכזה היה מתקבל ביחס לסוגים אחרים של יצירות, שכן, כפי שנקבע בעניין Interlego A/S נ' Exin-Line Bros S.A, בכדי שיצירה תעמוד בדרישת היצירתיות, כל שנדרש מיוצרה הוא לעמוד ברף מינימלי של השקעה ורף מינימלי של יצירתיות.

אמנם חלוקה פונקציונלית של חלל לא בהכרח חוצה רף יצירתיות זה, אך מהמתואר בפסק הדין עולה שהאדריכלית יצרה הדמיות מפורטות הכוללות מאפיינים יצירתיים שקשה להגיד לגביהן שלא חצו את הרף המינימלי הנדרש. לחלופין, היה ניתן לקבוע כי הסקיצות של האדריכלית מוגנות בזכויות יוצרים, אך היות שהתוכניות הסופיות והמבנה כפי שנבנה בפועל אינם מבוססים באופן מהותי על הסקיצות, לא הייתה הפרה של זכויות יוצרים. אולם, על אף שהתוצאה של הכרעה שכזו במקרה הקונקרטי הייתה זהה לתוצאה בפועל וגם הייתה מתיישבת באופן יותר

טבעי עם הפסיקה בדבר הרף הנדרש של יצירתיות, בית המשפט הכריע באופן המנטרל לחלוטין כל טענה של האדריכלית הקשורה בזכויות יוצרים.

כפי הנראה, הכרעה זו אף היא נובעת משיקולים פרגמטיים הקשורים בריבוי האינטרסים בנכס נשוא היצירה האדריכלית ומרצון להימנע מיצירת זיקה בין אדריכל לבין נכס מסוים בשלב המוקדם של עריכת תוכניות ראשוניות ולאפשר לבעל הנכס גמישות שתאפשר את החלפת האדריכל תוך כדי תהליך התכנון. אכן, שיקולים אלו מצדיקים במידת מה הגבלה של הזכות המוסרית של האדריכל שהיה מעורב בשלבים הראשוניים של תכנון הפרויקט, אך ניכר כי במקרה זה התוצאה מרחיקת לכת.

יש להעיר, כי ביחס לעולם, ישראל ממוצבת באמצע הסקאלה מבחינת עוצמת ההגנה על הזכות המוסרית של האדריכל. מצידנו נמצאת בקצה אחד ארה"ב, שחוק זכויות היוצרים שלה כלל לא מקנה זכות מוסרית ליוצר של היצירה האדריכלית, ולמעשה, רק רשימה מצומצמת של "יצירות ויזואליות" זוכות לזכות המוסרית הדומה לזו הקיימת בישראל. אם לא די בכך, החוק האמריקאי אף קובע במפורש שבעל נכס יכול לעשות כל שינוי שהוא רוצה במבנה ואף להרוס את המבנה, מבלי להזדקק להסכמה של האדריכל. בניגוד מוחלט לארה"ב, ניצבת אירופה, שמקיימת משטר המקפיד היטב על הגנת הזכות המוסרית של האדריכל כמו שאר היוצרים, ואף מקנה עדיפות לזכויות האדריכל על פני זכויות בעל הנכס.

סביר להניח שכמו בשאר העולם, גם בישראל צפוי להימשך המתח בין האינטרסים של מזמין העבודה-בעל הנכס לבין אלו של היוצר-האדריכל – מתח שעשוי להביא שוב ושוב את איזון הזכויות בין הצדדים למבחן בבית המשפט. על כן, נוכח הפסיקה בעניין קידר והשלכותיה השליליות האפשריות על הגנת זכויות היוצרים של האדריכל במקרים דומים בעתיד, מסתמן כי במקום שהגנת זכויות יוצרים אינה מובטחת, הדרך להבטיח את זכויות האדריכל היא באופן חוזי מול מזמין העבודה, בדומה למקרה המתואר בפסק הדין.

* פורסם בגיליון 110 של כתב העת "אדריכלות ישראלית" www.aiq.co.il

** עו"ד אייר סתיו עוסק בתחום זכויות היוצרים ובשאר ענפי הקניין הרוחני במשרד דרורי-וירז'נסקי-אורלנד, עורכי דין ועורכי פטנטים.